

# Οἱ Θρησκευεῖς καὶ οἱ Ἐκκλησίαις παράγοντες εἰρήνης, καταλλαγῆς καὶ ἀλληλεγγύης\*

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ  
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (ΣΑΒΒΑΤΟΥ)\*\*

Θὰ ἤθελα νὰ ἐκφράσω τὶς εὐχαριστίες μου γιὰ τὴν τιμητικὴ πρόσκληση, τὴν ὁποία μοῦ ἀπευθύνετε νὰ μιλήσω ἐνώπιον ἑνὸς τόσο πολὺ ὑψηλοῦ ἀκροατηρίου καὶ μάλιστα γιὰ ἓνα θέμα τόσο ἐπίκαιρο καὶ σημαντικό, τὸ ὁποῖο θὰ πρέπει νὰ ἀπασχολεῖ καὶ νὰ προβληματίζει ὄχι μόνον τὸν θρησκευτικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ χῶρο, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς πολιτικῆς, ἀφοῦ πλέον οἱ Θρησκευεῖς καὶ οἱ Ἐκκλησίαις καλοῦνται νὰ ἀναλάβουν πρωταρχικὸ ρόλο στὴν διαμόρφωση τοῦ νέου μοντέλου κοινωνίας, τόσο στὸν εὐρωπαϊκὸ, ὅσο καὶ στὸν παγκόσμιον χῶρο, καὶ συγχρόνως νὰ συμβάλλουν οὐσιαστικὰ στὴν ἐδραίωση καὶ ἔμπρακτη ἐφαρμογὴ τῶν ἀγαθῶν τῆς εἰρήνης, τῆς καταλλαγῆς καὶ τῆς ἀλληλεγγύης μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ μέσα στὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες.

1. Τὸ ἔτος 2013 συμπληρώνονται 1700 χρόνια ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ “Διατάγματος τῶν Μεδιολάνων” (313 μ.Χ.), μὲ τὸ ὁποῖο πλέον στὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἔπαυσαν οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρες καὶ συγχρόνως δόθηκε ἡ δυνατότητα τῆς ἐλεύθερης ἔκφρασης κάθε θρησκευτικῆς πεποιθήσεως. Μὲ τὸ παραπάνω “Διάταγμα” ἐφαρμόστηκε ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνεξιθρησκείας καὶ τῆς ἀνεκτικότητας καὶ συγχρόνως ἡ κάθε μορφή θρησκευτικῆς ἔκφρασης μετετέθη ἀπὸ τὸν ἰδιωτικὸ στὸ δημόσιον βίον.

Ἔτσι λοιπὸν τὸ ἔτος 2013 πρέπει νὰ τιμηθεῖ ὄχι μόνον ὡς ἔτος πανανθρώπινης ἀλληλεγγύης καὶ μνήμης τοῦ γεγονότος τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, γιὰ τὴν ὁποία ἐργάζεται ὀλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔτος προβληματισμοῦ, ἀφοῦ πλέον στὴν εὐρωπαϊκὴ οἰκογένεια συνυφαίνονται οἱ μεταφυσικῆς πεποιθήσεις τῶν πολιτῶν τῆς Εὐρώπης μὲ τὶς ἀρχές καὶ τὶς παραδόσεις ποῦ

---

\* Ὁμιλία στὸ Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο: Βρυξέλλες, 28 Μαΐου 2013.

\*\* Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομος (Σαββάτος) εἶναι Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν.

έχουν οι διάφορες θρησκευτικές κοινότητες, δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό μία ευρωπαϊκή θρησκευτική πολυμορφία και συνείδηση. Η θρησκευτική αυτή πολυμορφία, όμως, θέτει όρισμένα ζωτικής σημασίας ερωτήματα, τα οποία ανοίγουν και πάλι τη συζήτηση σχετικά με το δημόσιο ρόλο της Θρησκείας και της Έκκλησίας στις μοντέρνες κοινωνίες αλλά και τη συμβολή τους στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής, αφού ως γνωστόν δίνουν νόημα και περιεχόμενο στη λειτουργία της κοινωνίας, ή οποία έχει κυρίως ανάγκη από την ήθικη και την θρησκευτική νοηματοδότησή της.

Η θετική συμβολή αυτής της κοινωνιολογικής θεώρησης της Θρησκείας και της Έκκλησίας προσδίδει στις ίδιες την κοινωνική τους διάσταση και τη δυνατότητα να εκδηλωθούν με ποικίλους τρόπους, αφού πλέον η δημόσια δράση ή η συνεισφορά τους δεν εμποδίζεται, αλλά μάλλον προστατεύεται από τις Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Συμβάσεις και Διακηρύξεις σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Επιπλέον, μία ακόμη θετική κατανόηση της Θρησκείας και της Έκκλησίας, μέσα στην ανοικτή ανθρώπινη κοινωνία, αποτελεί ή υπεράσπιση από μέρους τους των αρχών της σύγχρονης δημοκρατικής κοινωνίας (άτομικά δικαιώματα, ανεκτικότητα, σεβασμός του άλλου), της αποδοχής της κοινωνίας των πολιτών και του πλουραλισμού και της συμβολής τους στην επίτευξη όλων των ανωτέρω στα πλαίσια της ελεύθερης δημιουργικότητας, ως κοινωνικού και πολιτιστικού φορέα για το σύνολο της ανθρώπινης κοινωνίας. Ζώντας λοιπόν σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία είναι φυσικό να βρεθούμε σε μία συνύπαρξη με άτομα που έχουν διαφορετική ιστορία, παραδόσεις και πολιτισμό, συγχρόνως όμως επικοινωνούμε και με μέλη μιάς διαφορετικής έκφρασης θρησκευτικότητας, τα οποία γεννήθηκαν έξω από το δικό μας πολιτιστικό γίγνεσθαι και επιβίωσαν.

Έξαιτίας όμως αυτής της συνύπαρξης και της επικοινωνίας πολλές φορές τίθεται σε επίπεδο θρησκευτικό ή εκκλησιαστικό το ερώτημα κατά πόσο είναι δυνατόν, έφικτο ή ακόμη και επιτρεπτό να προσεγγίζουμε ή και να διαλεγόμαστε με τους «άλλους», τους «ξένους», τους «αλλόθρησκους» ή και τους «άπιστους».

Αυτή όμως ή έξωστρεφής επικοινωνία και παρουσία των Έκκλησιών και των Θρησκειών δεν εμποδίζεται από την οποιαδήποτε θρησκευτική ή όμολογιακή διαφορά, όταν ο σκοπός της επικοινωνίας ή και της διαλεκτικής ανάπτυξης αναφέρεται σε θέματα, τα οποία απασχολούν την ίδια τη ζωή και δράση της κοινωνίας των πολιτών και όχι της κοινωνίας των Θρησκειών ή των Έκκλησιών σε επίπεδο πίστης ή όμολογίας.

Ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ εἶναι σημαντικὴ, ἐπειδὴ δίδεται καὶ στὴν ἴδια τὴν κοινωνία τῶν πολιτῶν ἡ δυνατότητα νὰ ἀξιολογήσει καὶ δημόσια πλέον τὴν κάθε Θρησκεία, ὄχι μόνο ὡς πρὸς τὴν αὐθεντικότητα καὶ τὴ γνησιότητα τοῦ λόγου της, ἀλλὰ κυρίως ὡς πρὸς τὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν δράσεών της καὶ τῶν ἔργων της.

2. Μὲ αὐτὲς τὶς προοπτικὲς, ἡ συνάντηση τῶν Θρησκειῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν στὴν κοινωνία δὲν μπορεῖ νὰ προσφέρει κάτι ἄλλο, παρὰ μόνο θετικὰ συμπεράσματα, ἀφοῦ ὁ πολιτισμὸς κάθε λαοῦ διαχρονικὰ ἀποτελεῖ καὶ τὸ μέσο ἔκφρασης μεταξὺ ἄλλων καὶ τῆς θρησκευτικῆς συνείδησης τῶν πολιτῶν του.

Ἡ συνάντηση ὁμως ἢ ἡ συνύπαρξη τῶν λαῶν, κρατῶν καὶ ἔθνῶν, τόσο σὲ ἐπίπεδο εὐρωπαϊκὸ, ὅσο καὶ παγκόσμιο, ἀπετέλεσε τὴ βάση ἐπαφῆς καὶ διαλόγου καὶ μεταξὺ τῶν Θρησκειῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν, χωρὶς αὐτὸς ὁ διάλογος νὰ μετεξελίσσεται σὲ ἕναν διάλογο ὁμοιομορφίας, συγκρητισμοῦ ἢ ἀφομοίωσης, ἀλλὰ ἀντίθετα σὲ μία εἰλικρινῆ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων καὶ ἐμπειριῶν μεταξὺ τῶν διαφορετικῶν πολιτισμῶν καὶ Θρησκειῶν σὲ ζητήματα ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον πανανθρώπινου ἐνδιαφέροντος. Αὐτὴ ἡ συνάντηση ὁδηγεῖ καὶ στὴν ἀνάπτυξη μιᾶς συλλογικῆς δράσης καὶ συνεργασίας γιὰ ἕνα καλύτερο αὖριο, δικό μας ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπερχομένων γενεῶν.

Γιὰ τὴν πραγμάτωση ὁμως ὅλων αὐτῶν, χρειάζεται νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὸ φοβικὸ σύνδρομο τῆς θρησκευτικῆς πραγματικότητας καὶ νὰ ὁδηγηθοῦμε σὲ ἕναν διάλογο ὄχι μόνο μεταξὺ τῶν Θρησκειῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν ἀλλὰ καὶ μεταξὺ αὐτῶν μὲ τὴν κοινωνία.

Ἀπαιτεῖται δηλαδὴ νὰ ἀντισταθοῦμε, ἔστω καὶ ἐπώδυνα, σὲ ὅλα ἐκεῖνα τὰ κοινωνικὰ καὶ θρησκευτικὰ μορφώματα, ποὺ συνηθίσαμε μέχρι σήμερα νὰ μᾶς προβάλλουν, καὶ νὰ ἀπαγκιστρωθοῦμε ἀπὸ τοὺς φόβους, τοὺς μύθους καὶ τὶς συμπλεγματικὲς ἀβεβαιότητές μας. Ὅλα αὐτά, κατὰ τὸ παρελθόν, ἔδωσαν στὶς Θρησκείες καὶ στὶς Ἐκκλησίες τὸ προσωπεῖο τοῦ φονταμενταλισμοῦ, τὸ ὁποῖο σκιάζει τὸ ἐκσυγχρονιστικὸ στοιχεῖο τοῦ λόγου τους καὶ ἐπιστηρίζει τὸ σύνδρομο τῆς μοναδικότητας καὶ τῆς ἀποκλειστικότητας τῆς «μᾶς» Θρησκείας ἢ Ἐκκλησίας, ἐναντι τῆς ἄλλης, ἐνῶ ἐπικαλύπτεται πολλὰς φορὲς καὶ μὲ τὸν μανδῦα τοῦ νεοσυντηρητισμοῦ. Τὸ ἀποτέλεσμα; Δόθηκε χώρος σὲ θρησκευτικούς «ἡγέτες» νὰ ἐμφανισθοῦν καὶ νὰ δράσουν ὡς αὐτόκλητοι σωτῆρες, ἐνῶ συγχρόνως ἐνισχύθηκε καὶ ἡ ἐσωστρέφεια, ὡς ὁ ἀντίποδας τῶν συνεργασιῶν καὶ τῆς συναδέλφωσης, μὲ διακριτὰ χαρακτηριστικὰ τὴν προβολὴ τῆς διαφορετικότητας καὶ μόνον.

Τί συνεπάγονται ὅλα αὐτὰ στὴ σχέση Θρησκείας, Ἐκκλησίας καὶ Κοινωνίας, δημόσιου χώρου καὶ θρησκευτικότητας; Ἄς θυμηθοῦμε μόνο τὰ παγκο-

ομίως γνωστά και τραγικά γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου και ό,τι ακολουθήσε αυτά.

3. Ἡ ἀπάντηση στο παραπάνω ἐρώτημα δίδεται μόνο μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη καὶ ἐδραίωση τῆς διαλεκτικῆς. Οἱ Θρησκείες καὶ οἱ Ἐκκλησίες θὰ μπορέσουν νὰ βοηθήσουν τὶς πολυπολιτισμικὲς κοινωνίες νὰ κατανοήσουν τὸ ποιοτικότερο τῆς ζωῆς καὶ νὰ προλάβουν ἔγκαιρα τὴν ἐμφάνιση φαινομένων βίας, ἐκφράσεως μισαλλοδοξίας, δογματισμοῦ, φονταμενταλισμοῦ, κοινωνικοῦ φανατισμοῦ, μόνον ὅταν ἡ ἀλήθεια ποὺ ἐκφράζουν καὶ πρεσβεύουν ἀναδειχθεῖ μέσα ἀπὸ τὴ δυναμικὴ τῆς διαλεκτικότητας, καὶ στὰ πλαίσια τῆς κοινωνίας.

Μόνο ὁ διάλογος τῶν πολιτισμῶν, τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν Θρησκειῶν μπορεῖ νὰ προάγει τὸν ἀμοιβαῖο σεβασμὸ, τὴν εἰρηνικὴ συμβίωση, τὴν ἀνοχὴ τοῦ διαφορετικοῦ, τὴν εἰρήνη, τὴ συνύπαρξη, τὴ δικαιοσύνη καὶ τὸν πλουραλισμὸ, δίδοντας στὶς μὲν κοινωνίες τὸ στοιχεῖο πρόσβασης πρὸς μία διαρκῆ νεωτερικότητα μακριὰ ἀπὸ κρίσεις πολιτισμικῆς ταυτότητας, στὶς δὲ Θρησκείες καὶ στὶς Ἐκκλησίες τὴ δυνατότητα νὰ νοηματοδοτήσουν, μὲ σεβασμὸ στὴν διαφορετικότητα, τὴν ἀνάδειξη τῶν στοιχείων ἐκείνων, μέσα ἀπὸ τὰ ὁποῖα δίδονται τὰ περιθώρια τῆς δράσης καὶ τῆς ἀντίδρασης, τῆς δόσης καὶ τῆς ἀντίδοσης, τῆς μετάδοσης καὶ τῆς λήψης, ἀφοῦ ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ διαλόγου στηρίζεται πάντοτε στὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου ποὺ δίνει καὶ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ δέχεται ἢ τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ προσφέρεται «διακονικά» καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ λειτουργεῖ «μεταμορφωτικά».

Μέσα ἀπὸ αὐτὴν λοιπὸν τὴν διαλεκτικὴ διαδικασίᾳ τὸ ἀξιολογικὸ ἐρώτημα πλέον δὲν εἶναι ποιὸς Πολιτισμὸς, ποιά Ἐκκλησία ἢ ποιά Θρησκεία εἶναι ὀρθὴ στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, ἀλλὰ πῶς καὶ ποιές λύσεις μποροῦν νὰ προταθοῦν ἔμπρακτα στο ἀδιέξοδο τῶν σημερινῶν σχέσεων μεταξύ τῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ καὶ μεταξύ τῶν πολιτισμῶν καὶ τῶν Θρησκειῶν, μέσα ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ μὲ τὴν ἴδια τὴν κοινωνία.

Μὲ τὸ περιεχόμενο καὶ τὴ σκοποθεσίᾳ αὐτῆς τῆς μορφῆς τῆς διαλεκτικῆς διαδικασίας αἴρεται τὸ σύνδρομο τῆς μοναδικότητας καὶ τῆς ἀποκλειστικότητας, τῆς ἐπιβολῆς τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς πλειοψηφίας ἔναντι τῶν ἄλλων, τῆς ἀφομοίωσης ἢ καὶ τοῦ συγκρητισμοῦ.

Ἀπώτερος σκοπὸς αὐτοῦ τοῦ πολυπολιτισμικοῦ διαλόγου εἶναι: α) Ὁ προσδιορισμὸς τοῦ πλησίον, ἀνεξαρτήτως θρησκευτικότητας, πολιτικῆς πεποιθήσεως ἢ ἐθνικῆς προελεύσεως. β) Ἡ χωρὶς προϋποθέσεις προσφορὰ ἀλληλεγγύης καὶ ἔμπρακτης ἀγάπης πρὸς τὶς ἀνάγκες αὐτοῦ, καὶ γ) Ἡ θεμελίωση δίκαιων καὶ ἀνθρωπίνων σχέσεων ἐντὸς τῶν πλαισίων λειτουργίας τῶν κοινωνικῶν δομῶν.

Μία διαδικασία, με την οποία αναδεικνύεται ή θετική και ή ούσιαστική συμβολή της θρησκευτικότητας στη συγκρότηση και διατήρηση της κοινωνικής συνοχής, με τη νοηματοδότηση της πολιτισμικής αλληλοπεριχώρησης, στα πλαίσια μάλιστα διατήρησης της διαφορετικότητας μέσα στο ίδιο κοινωνικό γίγνεσθαι.

4. Όμως οί Θρησκείες και οί Έκκλησίες, σ' αυτή τη διαδικασία του διαλόγου, θα πρέπει να προσέλθουν με διάθεση έντονης αυτοκριτικής και παραγωγικής συνδιαλλαγής. Με τις δύο αυτές προϋποθέσεις θα μπορέσουν να υπερβούν τό “χάσμα της αδράνειας” και να οδηγηθούν στο “πλουραλιστικό βίωμα”, μέσα από τό όποιο θα αναδείξουν τά στοιχέα εκείνα του λόγου τους, τά όποια άφορούν την ανθρώπινη κοινωνία και με τά όποια θα έπιβεβαιώσουν έμπρακτα την άποτελεσματικότητα των παρεμβάσεών τους.

Άπαιτείται λοιπόν μία έσωτερική αυτοκριτική και μία ειλκρινής μετάνοια, στοιχέα τά όποια σηματοδοτούν την άναθεώρηση πολλών προσωπικών άντίληψεων, νοοτροπιών και πρακτικών, ένω συγχρόνως άποτελούν και την προϋπόθεση μιās σειρās άλλων σε θεσμικό επίπεδο, προκειμένου να έδραιωθεϊ αυτή ή μορφή του διαλόγου και να άποφευχθεϊ ό κίνδυνος δημιουργίας ή ίδρυσης μιās «νέας» θρησκείας, με την μετατροπή του θρησκευτικού πλουραλισμού σε θρησκευτικό μονισμό ή με στοιχέα συγκρητιστικά. Μόνο μέσα από αυτή τη μορφή του διαλόγου μπορεί να μήν σχετικοποιηθεϊ ή “Άλήθεια” και να αναδειχθεϊ ό συνδυασμός της πιστότητας όχι μόνο με την άνεκτικότητα, αλλά και με την άνοικτότητα, άφοϋ με τον διάλογο αυτό γίνεται ένα βήμα πέραν από την άνοχή και οδηγούμεθα στην άναγνώριση του άλλου, του διαφορετικού, ό όποιος ύπάρχει όχι άπλως μόνο για να ύπάρχει –αυτό είναι τό νόημα της άνοχής– αλλά ύπάρχει ως πρόσωπο, τό όποιο έχει κάτι να μου πεί, τό όποιο πρέπει να άκούσω πολύ σοβαρά, να τό συσχετίσω με τις δικές μου ιδέες, να τό κρίνω υπό τό φως αυτών των ιδεών ή και να τό υίοθετήσω άκόμη.

Στό σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε, ότι ή έννοια της άνεκτικότητας και της άνοχής δέν είναι μόνο άνεπαρκής αλλά στο βάθος της είναι και άρνητική, γιατί ύποδηλώνει ένα αίσθημα ύπεροχής που ταπεινώνει τον άλλο, τον διαφορετικό, αυτόν που δέν συμφωνεί μαζί μας, και συγχρόνως ταυτίζεται κατ' άνάγκη με μία πλειονότητα που “άνέχεται” τη μειονότητα. Αυτή ή άντίληψη της άνοχής δυστυχώς ισχύει άκόμη και στο θρησκευτικό πεδίο κάθε μειονότητας, όπου ό άλλος είναι άπλά “άνεκτός” και μέρος του ευρύτερου πολιτιστικού πλαισίου, μέσα στο όποιο ζούμε.

5. Άλλά τί είναι αυτό που ό άλλος θα μου έκφράσει σε ένα διάλογο αυτού του τύπου;

Ἦς γνωστὸν σ' ἓνα διάλογο δὲν χρειάζονται μόνο συνομιλητές, ἀλλὰ καὶ ἓνα θέμα.

Τί θὰ ποῦν λοιπὸν οἱ συνομιλητές πὺ θὰ ἐμπλακοῦν σὲ ἓνα τέτοιο διάλογο;

Θὰ μιλήσουν γιὰ τὴν πολιτικὴ καὶ γιὰ τὸ ρόλο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας στὶς διάφορες ἐθνικὲς καὶ ἄλλες συγκρούσεις ἀνὰ τὸν κόσμο;

Εἶναι ἀμφίβολο ἂν θὰ μποροῦσαμε νὰ προσεγγίσουμε ἐποικοδομητικὰ ἓνα τέτοιο θέμα. Αὐτὸ ἴσως ἀποτελέσει τὴν εὐκαιρία γιὰ κάποιους ἄλλους, κυρίως τοὺς πολιτικούς. Τὸ ἀποτέλεσμα ἑνὸς τέτοιου διαλόγου πολὺ πιθανὸν θὰ εἶναι ἀρνητικό. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ διάλογος μὲ τὶς Θρησκείες καὶ τὶς Ἐκκλησίες, γιὰ τὸν ὁποῖο συζητοῦμε ἐδῶ, θὰ πρέπει νὰ ἔχει μιὰ διαφορετικὴ θεματολογία. Θὰ πρέπει νὰ μᾶς θέσει ἐνώπιον τῶν ἔντονων ζητημάτων τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ κόσμου, τῆς ἱστορίας καὶ τῶν πολιτισμῶν ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ ἐπιβίωση. Καθὼς βρισκόμαστε στὴν τρίτη χιλιετία τὸ τέλος τῶν ἰδεολογιῶν ἐγγύζει, ὁ μηδενισμὸς τείνει νὰ κυριαρχήσει ὡς ἀξία καὶ μέτρο ζωῆς στὰ ὅρια τῆς καθημερινότητος, τὸ οἰκολογικὸ πρόβλημα ἀποτελεῖ ὄρατὴ ἀπειλή, ἡ παγκοσμιοποίηση μαζικοποιεῖ τὴν κοινωνία καὶ καταστρατηγεῖ τὴν ἰδιοπροσωπία, τὸ μοναδικὸ καὶ ἀνεπανάληπτο τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου ἀλλὰ καὶ τῶν λαῶν καὶ ὅλα αὐτὰ ὀδηγοῦν σὲ μιὰ ἰδεολογικὴ τῆς θρησκευτικότητος, ἡ ὁποία τελικὰ καταλήγει σὲ ἀκραίες ἐπιλογὲς τρομοκρατίας, νεοναζισμοῦ, καταστροφικῶν σεκτῶν μὲ λατρευτικὲς ἐκδηλώσεις. Τὸν τελευταῖο μάλιστα καιρὸ ὅλα αὐτὰ προκάλεσαν καὶ τὴν οἰκονομικὴ κρίση, ὡς ἀπότοκο τῆς ἠθικῆς, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξυπηρετοῦνται ἰδιοτέλειες ἐπικυριαρχίας ἐπὶ τῶν λαῶν.

Ὅμως τὸ θρησκευτικὸ γεγονός δὲν ὑπάρχει μόνο γιὰ τὴν αὐτοκαταξίωσή του. Οἱ Θρησκείες καὶ οἱ Ἐκκλησίες ὑπάρχουν γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ περιγράφουν τὴ σχέση τῶν ἀνθρώπων μὲ τὸν Θεό, τὸ συνάνθρωπο καὶ τὴν κτίση. Οἱ Θρησκείες καὶ οἱ Ἐκκλησίες πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσουν τὶς προκλήσεις τῶν καιρῶν μας, καταθέτοντας προτάσεις πὺ ἔχουν ζωτικὴ σημασία γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, τὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες καὶ τὸν τρόπο συμβίωσης τῶν ἀνθρώπων, στὰ πλαίσια λειτουργίας καὶ δράσης τοῦ πολιτιστικοῦ γεγονότος.

6. Δυστυχῶς ὅμως καὶ ὁ διάλογος αὐτός, ὅπως καὶ οἱ Θρησκείες καὶ οἱ Ἐκκλησίες, περνᾶ τὴ δική του ἀμφισβήτηση, γιὰ τὴν οἱ ἐκφραστές τῆς νεωτερικότητος ἔθεσαν ἐνοστιμωδῶς τὶς Θρησκείες καὶ τὶς Ἐκκλησίες στὸ κοινωνικὸ περιθώριο, ἀφήνοντας ὡστόσο στὸν καθένα ξεχωριστὰ χωρὸ ἐλεύθερης δράσης, σύμφωνα μὲ τὴν ἀτομικὴ του βούληση καὶ θέληση. Ἔδωσαν τὴ δυνατότητα στοὺς ἀνθρώπους νὰ θρησκεύουν καὶ νὰ πιστεύουν ὅ,τι αὐτοὶ ἐλεύθερα ἐπιθυμοῦν, ἀρκεῖ νὰ παραμείνουν ἐντὸς τῶν «συνταγματικῶν» ὁρίων τῆς μὴ ἄσκησης

τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων. Ἔτσι, ἡ θρησκευτικότητα ἀπὸ κοινωνικὸ γεγονὸς, ποὺ ἀφοροῦσε ἓνα σύνολο ἀνθρώπων στὴ δημόσια ζωὴ, μετατράπηκε σὲ ἀτομικὴ ὑπόθεση τοῦ κάθε πολίτη. Ἡ ἐξατομίκευση αὐτῆ τοῦ θρησκευτικοῦ γεγονότος εἶχε ὡς τραγικὴ συνέπεια τὸν πολιτιστικὸ καὶ θρησκευτικὸ ἀποχρωματισμὸ τῶν λαῶν, ἐνῶ ἡ νεωτερικὴ ἀξίωση γιὰ οἰκοδόμησι τῆς κοινωνικῆς εἰρήνης καὶ δικαιοσύνης, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν θρησκευτικότητα, ὀδήγησε στὰ σύγχρονα θρησκευτικὰ καὶ κατ' ἐπέκτασι κοινωνικὰ ἀδιέξοδα.

Ἐπιπλέον, σ' αὐτὴ τὴν ἐξελικτικὴ κοινωνικὴ διαδικασίᾳ οἱ εἰσηγητὲς τῆς μετα-νεωτερικότητας διέκριναν στὸν σύγχρονο ἄνθρωπο ὀρισμένα κενὰ πνευματικῆς χροιάς, τὰ ὁποῖα δὲν μπόρεσαν νὰ τὰ καλύψουν μὲ τὴν τεχνολογικὴ καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξι, γι' αὐτὸ καὶ ἓνα σεβαστὸ ποσοστὸ τοῦ δυτικοῦ κόσμου ἐγκατέλειψε τὴ θεσμικὴ δράσι, τὴ διδασκαλίᾳ καὶ τὴν πολιτιστικὴ διάστασι τῶν Θρησκειῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν. Οἱ ἀρχὲς δικαίου ποὺ κυριάρχησαν μέσα ἀπὸ τὴν προβολὴ τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν, δημιούργησαν τὴν ἐλπίδα ὅτι αὐτὲς καὶ μόνον θὰ ἔδιναν τὶς ποθοῦμενες λύσεις στὰ προβλήματα τῆς ἀνθρωπότητας. Αὐτὴ ὅμως ἡ «δικαιϊκὴ» κυριαρχία περιορίσε, ὅσο περισσότερο μποροῦσε, τὸν παράγοντα «Θρησκεία», ἡ ὁποία κατανοεῖ πλέον τὸ ρόλο τῆς ὡς ἓνα γεγονὸς ἀτομικὸ, ἐνῶ λειτούργησε ὡς αἰτία μίσους, πολέμων, φανατισμοῦ καὶ καταστροφῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ὡς ἓνα σημεῖο, αὐτὴ ἡ ἐξέλιξι ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα.

Ὁ μονομερὴς αὐτὸς περιορισμὸς καὶ ἀπομονωτισμὸς τῆς Θρησκείας βρέθηκε ἀντιμέτωπος μὲ τὴν πολλαπλότητα καὶ τὴν πολυτισμικότητα, δημιουργώντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἓναν πολιτιστικὸ καὶ θρησκευτικὸ ἀποχρωματισμὸ, τὸν ὁποῖο ἤρθε νὰ ἀντικαταστήσει τὸ φαινόμενο τοῦ θρησκευτικοῦ φονταμενταλισμοῦ καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συντηρητισμοῦ. Ὅμως αὐτὴ ἦταν ἡ μία πλευρὰ ἀνάγνωσις τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητας. Ἡ ἄλλη πλευρὰ τῆς θρησκευτικῆς παρουσίας στὴν ἐξέλιξι τῶν λαῶν ἦταν ἐκείνη τῆς γόνιμης δημιουργίας μέσα ἀπὸ τὸ πολιτιστικὸ δυναμικὸ τῆς.

Ἔτσι, ἂν καὶ τὰ δύο αὐτὰ φαινόμενα ἐμφανίστηκαν ἀκριβῶς ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψις ἐνὸς οὐσιαστικοῦ διαλόγου μεταξὺ τῶν θρησκευτικῶν πολιτισμῶν καὶ παραδόσεων, φαίνεται ὅτι στὸ βάθος λειτούργησαν θετικὰ γιὰ τὶς ἴδιες τὶς Θρησκείες καὶ τὶς Ἐκκλησίες καθ'αυτὲς, καθὼς τὶς προκάλεσε νὰ ἀναζητήσουν ἐκ νέου καὶ νὰ ἐπανερμηνεύσουν τὶς θρησκευτικὰς τοὺς πεποιθήσεις μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε ἀπὸ κοινότητες ἀπόλυτου χαρακτῆρα νὰ μετατραποῦν σὲ κοινότητες ἀλληλεγγύης, εἰρήνης, ἀμοιβαίου σεβασμοῦ καὶ καταλλαγῆς, παρὰ

τίς ἀνυπέρβλητες διαφορές τους, καὶ νὰ κατανοήσουν ὅτι ὅλα αὐτὰ καλλιερ-  
γοῦνται μόνο μέσα ἀπὸ τὸν διαθρησκειακὸ διάλογο, μὲ τὸν ὁποῖο δὲν ἐπιδιώ-  
κεται ἡ ἀπόλυτη ἔνωση, πράγμα πού τις περισσότερες φορές διαφαίνεται ὡς  
ἀδύνατον, ἀλλὰ ἡ εἰρηνικὴ συνύπαρξη καὶ συνεννόηση μεταξὺ τῶν κοινοτήτων,  
μέσα δηλαδή ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη ἔκφραση τῶν βιωμάτων καὶ τῶν ἐμπειριῶν  
τους.

Ἡ ὑποδειγματικὴ αὐτὴ πρακτικὴ τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου τελικὰ ἀπο-  
δεικνύει ὅτι εἶναι ὁ μόνος παράγοντας πού θεμελιώνει τὴ συνεργασία μεταξὺ  
τῶν διαφορετικῶν Θρησκειῶν καὶ Ἐκκλησιῶν, ἀπωθώντας στὸ περιθώριο τίς  
ἱστορικὲς τραυματικὲς ἐμπειρίες τοῦ παρελθόντος (θρησκευτικοὶ πόλεμοι,  
σταυροφορίες) ἐνῶ συγχρόνως ἐπιβεβαιώνει τόσο τὴν ἀναγκαιότητά του, ὅσο  
καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητά του. Κάτω ἀπὸ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ ἢ κατανόηση  
τοῦ πολίτου ὡς πιστοῦ καὶ ἡ μετακενωτικὴ κατανόηση τοῦ περιεχομένου τῆς  
ταυτότητάς του ὡς πολίτου, νομίζω ὅτι βοηθᾷ ἀρκετὰ πρὸς τὴν κατεύθυνση  
αὐτῆς τῆς γόνιμης διαλεκτικῆς.

7. Οἱ Θρησκείες καὶ οἱ Ἐκκλησίες τελικὰ μόνον τότε καθίστανται οἱ ἀδιαμ-  
φισβήτητοι καὶ οἱ ἰσχυρότεροι ἀλλὰ καὶ οἱ πλέον πειστικοὶ παράγοντες μέσα  
στὸν κόσμο, ὅταν δὲν περιορίζονται μόνον στὴν σφαῖρα τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς  
ἀλλὰ διαδραματίζουν σπουδαῖο ρόλο, ὡς μοχλὸς κοινωνικῆς καὶ θεσμικῆς κί-  
νητοποίησης, σὲ πολλὰ ἐπίπεδα.

«Στὸ χέρι τῶν Θρησκειῶν εἶναι λοιπὸν εἴτε νὰ αὐξήσουν τὸν πόνο πού ζεῖ ὁ  
κόσμος, εἴτε νὰ συμβάλουν στὴν θεραπεία τῶν δεινῶν», τὸ δεύτερο εἶναι δυ-  
νατὸν νὰ καταστῆ ἐφικτὸ μόνο μέσα ἀπὸ τὸν διάλογο, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ  
«δῶρον Θεοῦ».

Οἱ Θρησκείες λοιπὸν καὶ οἱ Ἐκκλησίες τοῦ διαλόγου, τῆς εἰρηνικῆς συμ-  
βίωσης, τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς εἰλικρινοῦς θρησκευτικότητας, καὶ ὄχι τῆς  
ὑποκριτικῆς θρησκείοληψίας, μὲ κέντρο τὸν ἄνθρωπο καὶ τίς κοινωνίες τῶν πο-  
λιτῶν, πρέπει νὰ ἀναζητήσουν, ὥστε νὰ βροῦν τὴν θέση πού τοὺς ἀξίζει στὴν  
παγκόσμια οἰκογένεια, αὐτὸ ὅμως προϋποθέτει καὶ ἀπαιτεῖ τὸν καθορισμὸ τῆς  
θέσης πού τοὺς ἀξίζει σὲ κάθε ἀνθρώπινη κοινωνία καὶ σὲ κάθε ἔκφραση πο-  
λιτισμικῆ. Τὰ τελευταῖα γεγονότα στὸ χῶρο τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, θεωρούμενα  
ὑπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς θρησκευτικότητας, ἐπιβεβαιώνουν αὐτὴν τὴν ἀπαίτηση.  
Βέβαια ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ μορφή συνεργασίας τῶν Θρησκειῶν καὶ τῶν Ἐκκλη-  
σιῶν, σὲ ἐπίπεδο τοπικὸ καὶ στὰ πολιτιστικὰ πλαίσια κάθε χώρας, θὰ πρέπει νὰ  
λειτουργεῖ προληπτικὰ καὶ ὄχι θεραπευτικὰ καὶ εὐχρητικὰ, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν  
ὑστέρων καὶ ἔξωθεν. Ἐναν τέτοιον διάλογο συνεργασίας ὑποστηρίζει καὶ ἡ



Ευρωπαϊκή Ένωση, ως μία από τις θεμελιώδεις και καταστατικές αρχές της (βλ. άρθρο 17, Συνθήκη της Λισσαβώνας).

Με τόν τρόπο αυτό και μόνο θα μπορέσουν τελικά να καταστούν οί Θρησκείες και οί Έκκλησίες παράγοντες ειρήνης, καταλλαγής, αλληλεγγύης και κοινωνικής συνοχής, όταν «ό θάνατος παύσει πλέον να καθορίζει τὰ οὐσιώδη τοῦ βίου».